

1838 március 13: „Egészen elárasztá városunkat a víz“

A nagy árviz tudósításai egy száz év előtti ujságban

A főváros különböző részein kis rózsaszín márványtáblák láthatók az épületek falán. Kilenc ilyen kis márványlap jelzi, hogy száz esztendő előtt a nagy árviz milyen magasságot ért el. Ot Pesten, kétfő Budán, egy Óbudán és egy a Margitszigeten. A Döbrentei-utca 15. számú régi, kis, emeletes, erkélyes ház falán van az 1775-iki árviz latin, magyar, német felirású árvizjelző táblája — egyben a legrégebb budapesti emléktábla — és fölötte az 1838-iki árviz márványlapja. Ez abban különbözik a többi árviztáblától, hogy a magyar „AR-VIZ“ jelzés alatt *cirillbetűs felírás is olvasható és a víz szintjét jelzi nyíl alatt: „Martius 15-dikén 1838“.*

Száz esztendő előtt, 1838 március 13-án kezdődött a napokig tartó szörnyű vész, amelynek során Budapest 2281 háza összedőlt és 827 épület erősen megrongálódott. A pusztulás megihlette a nemzet nagy költőit és a főváros 1905-ben bronz domborművet állított báró Wesselényi Miklós emlékének. „Hol népes házsorok Jegyzék az utakat, Most vad moraj között Fut gyilkos áradat. Rémséges jaj kiált Ingó falak megöl; Rémesb a hallgatás Midőn a ház bedől. S omlott házak felett Élők s halottakon Örvényesen kereng S zudul el hab habon.“ Így kezdi *Vörösmarty* „Az árvizi hajós“ban a megrendítő jelenetek leírását. A költők és művészek alkotása után most idézzé elénk a vésznapokat az akkori ujságíró tudósítása.

Helmezy Mihály hirlapja, a „Jelenkor“ írja, hogy a Duna már január első felében elöntötte Buda külvárosait és a vizivárosi templomban több láb magasra emelkedett a víz. „Nyolcvan éves aggastyánok sem emlékeznek illy iszonyu vizállásra tél közepe felé.“ A pestiek báloztak, egymást érték a hangversenyek, táncvigalmak, de jött a március és mindenkinek arcára fagyott a mosoly.

A lap az árviz napján nem jelent meg és március 14—17-iki számában még csak rövid tudósításban „a jég és áradások“ rovat kirei közt számol be a főváros drámájáról.

„Budapesten nem alaptalan az árviztől félelem. A jég több ízben megindult az óbudai szigetnél s majd kivájt csinált kis időre, mellyen ladikok járhattak. Március 13-án ugyszólván csak veszéllyel lehetett a jég alatt járni, s végre ugyane napon, délután 3 órakor újra megindult a jég s már mindenki örvendő végső elakarodásának, néhány perc múlva azonban, noha olyvást fenyegetőleg duzzad a víz, ismét megállott, az emberek újra járn kezdenek rajta. A folyó évi január 6-kinál sokkal magasb már itt az áradás, s egész az új töltésig ér, de az ugynevezett vácsi töltésen, s malomgáton túltörésétől is, noha száz meg száz kéz munkál erősítésén, rettegnek. Minden esetre az 1775-kinél, s aztán minden eddiginél is sokkal nagyobb itt a Duna árja. Budán a Viziváros, s ezzel rokon alantságu részek utcáin, s házaival csupán ladikon történik a közlekedés. Itt, s Pesten nem csak a dunamelletti, hanem távolabb pincéket is fölvet az átszivárgó víz, vagy a felütköző (ugynevezett) földárja. Azonban mult éjszaka 10 órakor, miután többször megindult s megállott a jég, rémeltjes éj után egészen elborította városunkat az árviz, úgy hogy a Kigyó- Váci-, s egyéb bel- és külvárosi számos utcáiban már csak ladikkal történik a közlekedés. Ma, 14-kén majd egész utcákat, a Ferencz- és József k. vár. sodrott el a pusztító özön, számos emeletes házat is összedöntött, vagy lakhatatlanná rombolt. Igen sok ember, s marha veszté életét. A hárok s következesek felszámíthatatlanok. Az inség tömérdek...“

A Duna felső szakaszán hamarabb beállott jégzajlás jégtorlódást okozott és a különben is magas állásu vizet kiszorította medréből. A szörnyű áradás részletes tudósítását csak a március 21-iki példányban olvashatjuk. A tudósítás előtt jelenti a lap, hogy a király magánpénztárából 20 ezer, és báró Sina György 40 ezer forintot adott az árviz károsultjainak. A *Jelenkor* tudósítása így hangzik:

„Budapesti áradás. Miután márt. 8—9-ike közti éjjel megmozdult, majd 20 lábnyi vizállásu magasságban jan 5—6-ika közt beállott Dunánk jege, mindenki elfojtani vélte keblében szorongó érzelmét, s remény sugárinak adhatni helyet; de vajmi borzasztólag enyészett el, pár nap múlva minden nyoma e kecsgető reménynek!“ — így kezdődik a két és negydedmásodos, itt-ott drámai erővel megírt, komor színekkel festett árviztudósítás.

„F. hó 13-án ugyanis — írja a lap —, miután esti 10 óra tájban 3-madszor, s e napon utószor megkonduult székesegyházunkban a vészharang, mindenki tudá, hogy az árviz keresztül rontott a fékező gáton, s duzó özön olly irtózatos gyorsasággal emelkedék, hogy ejet után 1 óra 20 perczkor már 27 lábnyi 1 hüv., s 9 von. magasságra futott. A víz először is a vácsi gátot szakasztá meg felső részén, s keresztül rohanván az egész városban, a soroksári gátot is átszegé. A jég a Csepel szigeti jobb és bal vagy soroksári ágon megakadván, az ez által visszatolt víz a pesti szénaraktártól a Ferenczvárosba özönlött s még éjjel előtt a dunamelletti utcákba toltult olly sebességgel, hogy a földszinti lakosoknak alig van idejük saját személyök megmentésére. Éjjel után apadni kezdé ugyan a víz, de néhány óra múlva újlag duzzadt, s 14-én majd egész nap egyenlő állásban ma-

radt; József és Ferencz külvárosokat s az al- és fel-dunator alantabb részeit azonban már annyira elárasztá, hogy majd minden perczben zuhantak össze házak s számos embert, s tömérdek barmot temetének romjaikba, mivel annyi helyre mentő ladik nem volt, s ha volt volna is, nem sithetett mindenüvé egyszerre. Márt. 14-ike éje semmit sem változtatott az egész napközben gyakran meg-megújult hajborzasztó tüneményeken, t. i. a házomlások és segítségre szabadító csolnak után kiáltozás mindegyre tartott, főleg a Józsefvárosban, hol, mint szinte a város egyéb részeiben, némelyek földrengést is ábrándoztak érzeni, hihetőleg nagy aggodalmuk miatt! Józsefvárosban lélekrendítő jelenetek közt igen számos ember lelé halálát. Márt. 15-én kezdődött el a bel, Terézia, s Leopoldvárosban a házdülés, a leopoldi külvárosban t. i. Derra 2 emeletü szegletháza omlott össze a vásártéren (mai Erzsébet-tér és Bálvány-utca sarkán! A szerk.) retentő ropogással, minden lakosinak szerencsés menekedük után, a belvárosban pedig a Kendelenyi ház, a paradicsom, s fehérhajó egyrésze, s t; a növendék papság is elhagyta nagy hasadéki miatt összeomlással fenyegető lakját. Így szinte Jankovich Miklós, Pyrker háza s t. Igen számos helyen beszakasztá e szörnyű erőszakkal tóduló víz a hibásan készített kutakat, utcai, udvari nagy kapu alatti csarnoktermeteket, a pincéket is süllyesztéssel fenyegeté vagy el is borítá, s főleg a sok föld alatti üregü v. pincézésű házakat, sok helyen pedig még a földbül is bugadozott a víz sutorogva s örvény mődra kanyarogva. Ezen nap (15-én) délután 2 óra tájban ismét zajongva tódult Budapest közt a felvidéki jég, s mint hogy Promontortól egész Adonyig (hova előbbi éjjel félrevert harang-kongás közt lélekrendítőleg hatott a ráczkeiek és szigetségiék siralma és segítségútáni esengése), vagy mások szerint Téténytől egész Faddig úgy szólván egy szakadatlan izmos tetemben állott a fennakadt, vagy a partoktól el nem vált vastag jég, az ettül visszanyomott víz még sokkal iszonytóbblag kezdé növekedni, elannyira, hogy éji 11 órakor a 0 felett majd 30 lábnyi (29 láb 4 hüv. 9 von.) magasságot ért! Holott 1775-ben csak 24 láb, 8 hüv. s 10 vonalnyi volt. Márt. 14-ike, s 15-ike, de főleg a 15—16-dika közti éj vérbőtűkkel leend följegyezve Budapest évkönyveiben.“

Ezután következik a drámai jelenetek szindus elbeszélése:

„A vészharangok 15-ikén egész éjfélig szüntelenül zúgáltak s a dühös hullámok némely alantabb fekvő utcákban a háztetőket is nyaldosták. Az éj koromsötét volt. Összedől házfedeléken, vagy falomokon dermedezőket, vagy nyitott ablakokból segélyért kiáltozókat lehet látni legörnyedezve, kiterjesztett karokkal, s alant a hőmpölygő hullámok, s rohanó, szörnyű jégtömegek közt itt-ott elszórvá egyes ladikokat, s dereglyéket s rajtuk égő fáklyákkal álló hajósokat, kik a már másfél napig tartott iszonyu munka következtében kiéhezve, s hidegtől meggyémberülve lelketlen mozgony gyanánt (mint lélek nélküli gép! A szerk.) állottak mentő edényükben s rekedt hangon kérdék: „Hol kell segély?“ s tova evezének, nem tudva, kit metsenek meg előbb a számtalan szerencsétlen közül. Amint egy ily ladik távozik, az életveszéllyel küzdők kettőztetik kétségbeesett kiáltozásait, miket csak lezuhanó házak borzasztó robaja szakasztott pillanatra nyíra félbe. De ki elég szerencsés volt naszádba jutni, mennyi iszonyatot volt azért még kénytelen küzdeni!... S mily borzasztó volt az ily éji ut, roskadozó házak, tajtékozó hullámok, dült falfokok, gerendázatok s jajgató emberek közt. A hajós szigonya megakadt, s midőn az azt feltartóztató tárgyat közelebbre huzná, mi volt? Egy anyának holt teste, ki még karjai közt tartá gyöngé, merevölt csecsemőjét... Kik a református sz. egyházba menekvének, újabb szerencsétlenségbe bukkantak. A sirbolt ugyanis a bezuduló vitzől felérván, lezuhan, s hány ember veszté ezáltal életét!... mind ezek, mind a nép más része, a sz. Ferencz-rendiek házába vonult; de a falak repedezési miatt onnan csakhamar a sz. egyházba volt kénytelen menekedni, s ott éhesen, szomjasan, s bőrig átázottan, hideg köveken, halálos félelem közt küzdeni a borzasztólag hosszú éjt...“

Menedékhelyül szolgált az Ujéület (pattantys laktanya), a Ludoviceum, az invalidus- és lövész-ház, az evangélikus-templom, gróf Károlyi Gyula háza és néhány vásártéri fabódé. Az „árvizi hajósról“ így emlékezik meg az egykori ujság:

„... Nem hálálhatni meg soha eléggé némely egyes emberbarátok nemes lelkü buzgalmát; ilyennek hirdeti főleg a megszabadított nép szava báró Wesselényi Miklóst, aki több százat nemcsak megmente az enyészett örvényiből e három vésznap alatt éjjel nappal hajón s vízben lévén, hanem kenyérrrel s hussal is ellátá saját költségén...“

„Ma (márt. 21-én) már szokott medrében foly a Duna — írja a „Jelenkor“ és közli még, hogy 15 ezer ember jutott inségbe. A nádor kenyéret osztatótt részükre és palotájában 36 szobát nyitott a hajléktalanok számára. A budavári „házbirtokosok“ követék példáját. Gróf Károlyi István nyolcvan szekér kenyéret, húst és más élelmet ajándékozott a nyomorogóknak, gróf Károlyi György naponta háromszáz inséggest élmezett. Cegléd városa száz pesti család számára ajánlott fel hajlékot... és a város egyszerre csak feltámadt hullámsirjából, majd a fejlődés évtizedeiben európai nagyvárossá növekedett a száz év előtti iszonyu pusztulás színhelyén.

Tamá Ernő.

Diadalmasan nyomul előre

hódító utján a magyar föld páratlan kincse és újabban már Ausztriában, Csehszlovákiában, Lengyelországban, stb. is kapható a Mira glaubersós gyógyviz, az epe-, gyomor-, cukorbajok, tulhízás nagy gyógyhatásu kuravize. Grvosi tanács szerint tartson 4—6 hetes tavaszi ivókurát, mellyel a normális anyagcserét, emésztést, vérkeringést biztosítja és egész szervezetét felfrisíti. Kapható literes, zöld címkés üvegekben, mindenütt!

A Deák-téri templom a nagy árviz idején

Kárpáthy Zoltán Gyásznapok címü fejezetében Jókai meghatóan írja le az árviz borzalmas napjait. Elmondja, hogy sziget volt a vizözön közepette az Uj-tér, a mai Erzsébet-tér, hová a fél város menekvő népe gyült össze. Ezer meg ezer férfi, nő, gyermek szorongott itt. A nagy veszedelem elől még az elszabadult állatok is ide menekültek. A téren lévő vásáros bódékat megszállták a menekülők. Egyesek a bódék fedeléből tutajokat ácsoltak össze. „A vásártér közepén félelemgerjesztő ének szokatlan hangjai hallatszanak. Ott a héber kereskedők vénei gyültek össze egy fabódében, azt kivilágíták ünnepi lámpáikkal, magukra teríték halotti lepedőiket, letevék a szentírás a földre s arcra borulva körüle, imádkoztak az erős, bosszuálló Zebaoth Istenhez. — Száz lépessel odább orgonahang és zoltárok éneke zeng az éjben. Ez a protestánsok templomából jó, hol a nép ezrei kiáltanak Istenhez utolsó menedékhelyről. Éjszakai ima, éjszakai ének! Kiben ne remegne a lélek? És távol a hullám moraja zug és távol a nép siralma üvölt...“

Ez a protestáns templom a Deák-téri evangélikus szentegyház, melyet az író így örökített meg halhatatlan munkájában. Az árviz jeleneteiről sok egykoru kép van, köztük az egyiken tutajokon, csónakokon közelednek a templomhoz a menekülők. A többi templomok és nagyobb középületek is megnyitották kapuikat. Valamennyi között azonban a Deák-téri templom látszott legbiztosabbnak, azért ebben rendezték be a szülő nők otthonát is. Az akkori iskola helyiségeit is megnyitották a menekülőknak. Különösen Lang Mihály esperes tevékenykedett szamaritánusi irgalmas munkájában, miért aztán a veszély elmúltával a környék izraelita lakosai értékes serleget és gyűrűt adományoztak ezzel az emléksorral: „Az éhezőnek megszeged kenyeredet és a szegény bujdosókat házába bevigyed!“ (Ezsaiás 58. 7.)

A nagy árviz nehéz helyzetbe hozta az egyházat is. Az épületben ugyan nem esett baj, amint az 1833 április 8-i Ausschuss-Convention német jegyzőkönyvének 4-ik pontjában ezek olvashatók: „A főkurátor jelenté ambár a példátlan árviz idejében az áradat templomunkig és a lelkeszlakig hatolt, a Minhenható kegyelme annyira megóvta épületeinket, hogy csak a veszedelem utolsó napjaiban mutatkozott némi víz a pincében. Minthogy a víz a városban elérte az azelőtt sohasem tapasztalt 29 láb 9 hüvelyk magasságot, az evangélikus paplagnak legalább 34 láb magasságban kell lennie. Ami azt mutatja, hogy egyike a város legmagasabb pontjainak, ezért lehetett a templom és a paplak ezreknek menedéke valláskülönbség nélkül. Azonkívül a főkurátor szakértőkkel megvizsgáltatta a paplakon mutatkozó repedéseket is, akiknek nyilatkozati szerint nincs közvetlen veszély. A repedéseket a kut közelsége okozza.“

A bajok azonban más oldalról jelentkeztek. Az árviz folytán az ipar és kereskedés tönkrement; sok külvárosi lakos háza az árviztől elpusztulván, maga is koldusbotra jutott. Sokan pedig elköltöztek a városból. A német egyház tagjai többnyire kereskedők voltak és képtelenek lettek az adakozásra; a megigert alapítványokat, járulékokat nem tudták befizetni. Ennek folytán az egyház deficitje napról-napra nőtt. A nagy árviz hajjai nem érték el az egyházi épületeket, de utána az adósság fenyegető hullámai készültek elborítani az egyházat...
Hittrich Ödön.